

Kaisa Kankaanpää

Eteläpohjalainen paja

Moksun pajan rakentaminen

Opinnäytetyö

Syksy 2013

Liiketalouden ja kulttuurin yksikkö

Konservoinnin koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Liiketalouden ja kulttuurin yksikkö

Koulutusohjelma: Konservoinnin koulutusohjelma

Suuntautumisvaihtoehto: Rakennuskonservointi

Tekijä: Kaisa Kankaanpää

Työn nimi: Eteläpohjalainen paja: Moksun pajan rakentaminen

Ohjaaja: Janne Jokelainen

Vuosi: 2013

Sivumäärä: 36

Liitteiden lukumäärä: 0

Raudanvalmistus ja muokkaus ovat alkaneet maassamme jo esihistoriallisella ajalla. Ensimmäiset pajat ovat olleet ns. kyläpajoja, joissa työskenteli kylän oma seppä. Pikkuhiljaa pajat yleistyivät jokaiseen pihapiiriin kuuluviksi. Pajat sijoitettiin palovaaran vuoksi etäämmälle muusta pihapiiristä.

Perinteinen paja on neliskulmainen, hirsinen huone. Ovi on päädyssä ja mahdollinen ikkuna toisella sivuseinällä. Pajassa on maalattia ja lautakatto. Tärkeimmät sisustukselliset elementit ovat ahjo, palkeet ja alasin. Ahjo ja palkeet on yleisesti sijoitettu peräseinälle. Ahjon varhainen muoto on ollut avoahjo. Myöhemmin se on korvaantunut savukanavallisella takka-ahjolla. Alasin on sijoitettu maahan kaivetun pölkyn päähän. Varhaisimmat alasimet ovat olleet seppiänsä tekemiä.

Suurin muutos pajoissa voidaan ajoittaa sähköistymiseen. Tämän myötä työkalut ja -menetelmät vaihtuivat, sepästä riippuen enemmän tai vähemmän. Myös pajan valaistusta parannettiin ja palkeet korvattiin sähköpuhaltimilla. Paja saatettiin tehdä nyt myös muun pihapiirin yhteyteen.

Kesällä 2013 Ähtärin kotiseutumuseolle tehtiin uusi toimintakuntoinen paja perinteisen mallin mukaan. Rakennus siirrettiin Moksun alueelta museon pihapiiriin. Se nostettiin nurkkakivien varaan. Ahjo muurattiin kivistä, hirsisiä nurkkatolppia lukuun ottamatta. Kiviladelman päälle valettiin kansi betonista. Palkeet kunnostettiin pajan alkuperäisistä, vain vaihtamalla nahka. Keskelle lattiaa kaivettiin kuoppa alasimelle. Pajan seinille ja hyllylle on aseteltu esille erilaisia seppiänsä käyttämiä käsityökaluja sekä joitakin seppiänsä valmistamia tuotteita, kuten sirppiänsä teriä.

Avainsanat: seppä, paja, ahjo, palkeet, alasin

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Business and Culture

Degree programme: Conservation

Specialisation: Building Conservation

Author/s: Kaisa Kankaanpää

Title of thesis: A forge from southern Ostrobothnia: Building the forge of Moku

Supervisor(s): Janne Jokelainen

Year: 2013

Number of pages: 36

Number of appendices: 0

Iron production and its adaptation were started already in prehistoric time. The first forges were the places where a village's own blacksmith worked for all the villagers. They were called 'kyläseppä' in Finnish. After that, forges became gradually a normal part of everyone's yard. In general, forge was placed further away from the other buildings of the curtilage because of fire risk.

The traditional forge is one room made of logs. The door is located in the gable and if there is a window, it is on the other sidewall. The forge has an earth floor, and its roof is made of timber. The most important elements in forge are the furnace, the bellows and the anvil. The furnace and bellows are typically located back of the room. The early type of furnace was so-called openforge. Later, it was replaced by a forge chimney. The anvil is on the top of a block dug in the ground. The earliest anvils were made by blacksmiths.

The biggest change in forges was the introduction of electricity. Both the tools and the methods changed. Also the lightning of the forges improved and the bellows were replaced by electric blowers. That is why a could be part of the other yard now.

In the summer of 2013, a new forge according to a traditional model was made for Ähtäri local museum. It is a functioning forge. The building was transferred from the area of Moku to the yard of the museum. It was lifted on natural corner stones. The furnace was built of rocks apart from the corners, which were made of logs. The top of the furnace was molded from concrete. The leather of the bellows was replaced by a new one and the anvil was located the middle of the room. The blacksmith's tools were put on display on the walls.

Keywords: blacksmith, forge, furnace, bellows, anvil

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ	4
Kuvio- ja taulukkoluetelo.....	5
Käytetyt termit ja lyhenteet	6
1 JOHDANTO.....	7
2 PAJOJEN HISTORIAA.....	8
2.1 Seppien ammattikunta	8
2.2 Pajan historiaa	10
3 PAJA RAKENNUSTEKNISESTI	12
4 PAJAN SISUSTUS.....	14
4.1 Ahjo	15
4.2 Palkeet.....	18
4.3 Alasin	19
5 MOKSUN PAJA.....	22
5.1 Taustaa.....	22
5.2 Moksun paja.....	22
5.3 Pajan rakentaminen	23
6 POHDINTA	35
LÄHTEET	36

Kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuvio 1. Liinamaan pihapiirin paja on tyypillinen perinteinen paja. Luukulla suljettava ikkuna-aukko sijaitsee rakennuksen toisella sivuseinällä.	12
Kuvio 2. Aukkoja pajan seinällä.	13
Kuvio 3. Liinamaan pajan sisustus ovelta kuvattuna.	14
Kuvio 4. Erilaisia seppien käyttämiä vasaroita. Pihdit ovat uudempia.	15
Kuvio 5. Ankkalammen pajassa on avoahjo. Ahjon keskellä on sysiä.	16
Kuvio 6. Kriikun myllyn pajan takka-ahjo on tiilistä muurattu.	17
Kuvio 7. Leilipalkeet, joissa välipohja on kiinnitetty puiseen kehikkoon.	19
Kuvio 8. Alasin.	20
Kuvio 9. Moksun paja on kuvan kauimmainen rakennus. Edempänä oleva pieni, punainen rakennus on museon entinen paja.	23
Kuvio 10. Paja nostettiin kivien päälle ja välit täytettiin.	24
Kuvio 11. Savunkokooja ja palolevy merkinä ahjon sijoituksesta.	25
Kuvio 12. Ahjon kasaaminen aloitettu.	26
Kuvio 13. Reunat säilyivät ladonnan ajan korkeammalla kuin keskusta. Lanka kertoo palkeiden liitântäkohdan korkeuden.	27
Kuvio 14. Palkeiden liitoskohta.	27
Kuvio 15. Muotti betonivalua varten.	28
Kuvio 16. Valmis kansi jätettiin kuivumaan muutamaksi päiväksi.	29
Kuvio 17. Vanha reikaleinen nahka.	30
Kuvio 18. uuden nahan paikoilleen sovitus.	31
Kuvio 19. Palkeet ovat valmiit paikalleen asennettaviksi.	31
Kuvio 20. Palkeet paikoillaan.	32
Kuvio 21. Alasin.	33

Käytetyt termit ja lyhenteet

Seppä	Seppä työskentelee pajassa. Työssä seppä sanaa käytetään sekä pitäjän-, kylä- ja talollisepistä.
Kyläseppä	Ennen kuin paja kuului jokaiseen pihapiiriin, kyläläiset rakensivat yhteisillä varoilla pajan, joissa kylän yhteinen seppä suoritti takomistyöt kaikkia kyläläisiä varten. Kyläsepälle tarjottiin myös asumus ja viljelymaata.
Ahjo	Ahjo on pajan tulisija, jossa rauta kuumennetaan oikeaan lämpötilaan, jotta sitä voidaan muokata.
Palkeet	Palkeet ovat yhteydessä ahjoon. Niiden avulla puhallettiin ilmaa ahjon hiillokseen, jolloin siihen saatiin sopiva hehku.
Alasin	Alasin on perinteisesti pölkkyyn kiinnitetty takoma-alusta. Sepät nostivat pihdeillä ahjossa kuumennetun raudan alasimen päälle muokattavaksi. Taonta tehdään erilaisilla vasaroilla ja lekalla.
Sysi	Sysi eli puuhiili on ahjon polttoainetta. Puuhiiltä saatiin miilussa polttamalla.

1 JOHDANTO

Pajoilla ja etenkin sepillä on maassamme pitkät perinteet. Seppiä on tarvittu jo esihistorialliselta ajalta saakka. Erityisesti maaseudun elämässä tällä ammattikunnalla on ollut suuri merkitys sekä miesten että naisten töissä. Perinteisesti kyläyhteisöllä on ollut yhteinen paja, jossa kylän oma seppä suoritti takomistyöt asukkaiden tarpeiden mukaan. Yksityiset pajat ovat yleistyneet vasta 1800-luvulla.

Pajat ja työkalut ovat säilyneet pitkälti samanlaisina. Perinteisissä pajoissa on kolme tärkeää elementtiä, jotka tekevät rakennuksesta pajan. Nämä ovat ahjo, palkeet ja alasin. Suurin muutos pajojen toiminnassa ja seppien työskentelytavoissa voidaan ajoittaa sähkön käyttöönottoon.

Tässä työssä esitellään pajojen ja seppien historiaa pääasiassa ennen sähkön tuloa kirjallisten lähteiden perusteella. Aihe on rajattu koskemaan ainoastaan maaseudun pajoja, joissa työskenneltiin talollisten tarpeisiin. Teollisuuspajat on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Tietoa on kerätty erilaisista sepistä, pajarakennuksesta sekä siihen kiinteästi liittyvistä sisustuselementeistä. Seppien käyttämiin käsityökaluihin ja niiden kehitykseen ei tutustuta enempää kuin mainintoina.

Opinnäytetyön lopussa esitellään esimerkkitapahtumana Ähtärin kotiseutumuseolle kesän 2013 aikana tehty uusi paja, Moksun paja. Se tehtiin toimivaksi, jotta paikalliset sepäntaitoiset voisivat järjestää museolla työnäytöksiä. Pajassa on kiviahjo ja nahkakylkiset leilipalkeet. Ahjon ja palkeiden kokoamista varten tutustuttiin lähialueiden museoiden pajiin. Tämän ansiosta myös lähes kaikki työssä käytetyt kuvat ovat itse kuvattuja. Tästä syystä työssä käytetyissä kuvissa on lähdeviittaus ainoastaan, mikäli ne eivät ole tekijän itsensä ottamia.

2 PAJOJEN HISTORIAA

2.1 Seppien ammattikunta

Suomessa on osattu valmistaa rautaa jo kauan aikaa. Ei ole selvää tietoa koska ammatillaan toimeentuleva seppäluokka syntyi. (Vuorela 1949, 171.) Maaseudulla sepän ammatilla kuitenkin on todennäköisesti esihistorialliset perinteet (Talve 1990, 105). Keskiajalta löytyy asiakirjoista mainintoja ammatillaan toimeentulevista kyläseppistä, jotka hoitivat alueellaan tarvittavat sepäntyöt (Vuorela 1949, 171). Keskiajan alussa on ollut yleinen käsitys, että käsityöammattien harjoittaminen olisi kaupunkilaisten etuoikeus. Tämä selviää esimerkiksi herttua Woldemarin käsikirjeestä vuodelta 1315. Käsityöläisiä alkoi kuitenkin ilmaantua maaseuduillekin, koska heitä tarvittiin. Niinpä vuonna 1349 maanlaissa suotiin maalaiskäsityöläisille oikeus ammattiinsa. (Kontturi 1933, 84.)

Kyläsepän työssäkäyntialuetta kutsuttiin sepänpäiiriksi. Yhdellä sepänpäiirillä saattoi olla vain yksi paja, jota kyläyhteisö ylläpiti ja joka luovutettiin sopimusta vastaan kyläseppien käyttöön. Tällaisia kyläseppiä on ollut Etelä-pohjanmaalla vielä 1800-luvun lopulla. (Vuorela 1949, 171.) 1900-luvun vaihteessa kyläsepät vähitellen hävisivät, koska ammattikunta kasvoi, eikä näin ollen ollut enää tarvetta kiinnittää yhtä seppää kylän palvelukseen (Kontturi 1933, 89).

Maaseudun töissä sepällä on ollut tärkeä rooli, esimerkiksi hevosten kengittäjänä ja työkalujen tekijänä. Sepän taidoilla tehtiin myös rakennusten lukot ja saranat sekä naisille ”kankhanpännit” eli pingottimet. (Paulaharju 1932, 74-75.) Kaupungeissa sepillä ei riittänyt yhtä paljon työtä. Vaasalle annettussa privilegioissa vuonna 1511 seppien määrä rajattiin vain kahteen. (Vuorela 1949, 172.) Kirjassaan Ilmar Talve (1990, 104) esittää tilaston, jonka mukaan keskiajalla ja 1500-luvulla käsityöläisiä (sisältäen sepät) on ollut maaseudulla 239 ja kaupungeissa vain 99 henkilöä.

Tosin 1500-luvulla alettiin rajoittaa käsityöläisten oikeuksia asettua maaseudulle. Pelättiin, että maaseudun käsityöläiset haittaisivat kaupunkien kehitystä ja mahdollisuuksia. Vasta vuonna 1739 seppien ammatti sallittiin maaseudulla. Tämän myö-

tä tulivat pitäjänsepät, joiden oli anottava elinkeinolupansa. Maaseudulla pitäjänseppien rinnalla säilyivät perinteiset kyläsepät. (Talve 1990, 104-105.)

Kyläseppä hankittiin lähikunnista, joskus kauempaakin, jos sitä ei ollut omalta kylältä saatavilla. Koska seppiä oli vähän, heidän hyvä maineensa kiiri. Asukkaat pyysivät seppää kyläsepäkseen. Jos tämä suostui, tehtiin sopimus eli kontrahti. Kontrahdissa kyläläiset tarjosivat sepälleen pienen palan viljelymaata (noin tynnyrinala) muutaman kilometrin päässä kylästä sekä asumuksen, joka sijoitettiin usein pajan kanssa samalle tontille. Lisäksi seppä sai monissa tapauksissa kyläläisiltä polttopuita, perunoita ja/ tai heinää. Vastapalveluksena tästä seppä hoiti kunkin talon takomistyöt kylän yhteisessä pajassa. (Kontturi 1933, 86-89.) Sopimuksessa sovittiin, että kaikki osalliset saisivat tietyn määrän sepän taksvärkkiä, esimerkiksi puolitoista tai kaksi päivää vuodessa (Paulaharju 1932, 80).

Kun talonväki tarvitsi sepän palveluksia, he pyysivät kyläseppää takomaan yhteiseen pajaansa. Talon puolesta seppä sai hiilet eli sydet sekä apumiehiä tarpeen mukaan. Varsinkin suuret työt vaativat apulaisia esimerkiksi, kun rautanauloja sulatettiin ”klimpeiksi”, joista myöhemmin taottiin vaikkapa lapioita tai kuokkia. (Virtanen 1933, 74.) Eri lähteiden mukaan pajojen toimintatavoissa ja sepissä oli eroja siinä, toiko seppä mukanaan omat työkalunsa vai suostuiko hän käyttämään kyläyhteisön yhteisiä työkaluja, joilla myös isännät itse pajassa työskentelivät.

Sepän ammatti on alkanut erikoistua varsin varhain, jo 1500-luvulta löytyy mainintoja Savosta erikoistuneista pyssyseppistä. Etelä-Pohjanmaalla erityisen tunnettu on Könnin kelloseppien suku. (Talve 1990, 104-105.)

Asutuksen keskusalueilla on ollut jo kauan ammattikäsitöläisiä, kuten seppiä, mutta keskittymien reuna-alueilla ihmisten oli usein turvauduttava omiin taitoihin (Talve 1990, 361). Niinpä kyläseppien lisäksi on aina ollut puoliammattilaisia talolisseppiä, jotka ovat suorittaneet sepäntöitä lähiympäristössään. Myös isännät itse ovat suorittaneet takomisia omiin tarpeisiinsa. (Vuorela 1949, 172.)

Suutarit ja kräätarit olivat jo mestareita, samoin maalarit ja nikkarit.

Mutta kaikkein parhaita mestareita olivat suuret sepät, punaisen pajanahjon ja tulisen raudan isännät. (Paulaharju 1932, 81.)

Seppiä pidettiin suuressa arvossa, heitä ja heidän työtään kunnioitettiin. Tästä osoituksena talo, jossa he kulloinkin työskentelivät, syötti ja juotti heidät. Useinkaan seppä ei ruokaillut samassa pöydässä muiden kanssa, vaan heille katettiin ruuat kamariin, annettiin parhaat herkut ja tietysti ”karkaasuvettä”. Sen lisäksi, että he olivat arvostettuja, he olivat myös työmiehiä kalleimmasta päästä. Sepän päiväpalkka oli markasta kahteen. (Paulaharju 1932, 82-83.) Vuosisadanvaihteessa palkka nousi kolmesta viiteen markkaa päivältä (Anttila 1961,133).

2.2 Pajan historiaa

Todennäköisesti vanhimmat pajat ovat kuuluneet ammattiseipille. Tätä voidaan perustella sillä, että kirjallisuudesta löytyy mainintoja talonpoikaistalojen pajoista vasta 1700-luvulta lähtien. (Hyvönen 1986b, 7.) Kyläläisillä on ollut yhteispajoja, joissa kyläsepät suorittivat takomistyöt koko kylää varten. Tällaisissa tapauksissa kyläläiset muodostivat yhtiön, joka omisti ja ylläpiti pajaa. Tuona aikana yhtiön toiminta kuvastui lähinnä yhteistyöluonteisina hankkeina, joihin kaikilla osakkailla oli velvollisuus osallistua antamalla sekä työvoimaa että tarvikkeita. Osakkaina yhtiössä olivat yleensä maata omistavat talonpojat. Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla on ollut yleistä, että yhtiön ovat muodostaneet sukutalojen kautta syntyneet, samalla numerolla maakirjassa olevat talot. (Talve 1990, 212.)

Yleisesti suuremmilla ja vauraammilla taloilla oli myös suurempi osuus pajasta kuin pienemmillä taloilla. (Talve 1990, 212.) Esimerkiksi Vähäkyrön Hiiripellon kylässä on ollut aikoinaan kyläläisten yhteinen paja. Kun pajan lautakattoa piti korjata, iso talo toi kaksi ja pieni vain yhden laudan. (Virtanen 1933, 73).

Rakennuksena paja yleistyy miltei jokaiseen pihapiiriin kuuluvaksi vasta 1800-luvulla (Vuorela 1949, 172). Tällaiset talojen omat pajat ovat olleet yleisiä erityisesti Keski- ja Länsi-Suomessa sekä Savossa (Talve 1990, 56). Pajaan kutsuttiin seppä suorittamaan suuret ja vaikeat takomistyöt, mutta esimerkiksi hevosenkengän naulat jokainen osasi valmistaa itse. (Vuorela 1949, 172-173.) Pajoja on käytetty samoilla periaatteilla vielä 1900-luvun puolessa välissä. Tosin markkinoilla oli tuolloin jo liuta tehdasvalmisteisia tuotteitakin, kuten naulat. (Vuorela 1949, 172-173.)

Nykyaikaisesta pajassa sepän käsityökalut ovat pääosin samanlaisia kuin sata tai tuhat vuotta sitten. Tietenkin teknologian kehitys on muuttanut myös sepäntyötä. (Taidesepät ry [viitattu 1.10.2013].) Nykyisin rautaseppien pajat ovat muuttuneet verstaiksi tai jopa teollisuuslaitoksiksi, joissa on mahdollista tehdä paljon muutakin kuin raudanmuokkausta samassa tilassa. Perinteistä sepäntyötä on enää jäljellä esimerkiksi pienissä matkailua palvelevissa pajoissa ja takomoissa. (Hyvönen 1986a, 124.) Nykypajoissa sähkö- ja paineilmatoimiset koneet ja laitteet ovat korvanneet käsikäyttöiset työkalut. (Taidesepät ry [viitattu 1.10.2013].)

3 PAJA RAKENNUSTEKNISESTI

Pihapiirissä paja sijoitettiin yleensä hieman etäämmälle muista rakennuksista, kuten saunakin. Näin tehtiin paloturvallisuuden vuoksi. (Vuorela 1949, 173.) Yhteiset kyläpajat sijoitettiin usein yhteismaille ja, jos mahdollista, lähelle vettä (Hyvönen 1986b, 15). Rakennuksena paja on melko vaatimaton (Vuorela 1949, 173). Eikä siinä juurikaan ole erotettavissa alueellisia eroja, kuten vaikka aitoissa (Hyvönen 1986a, 125).

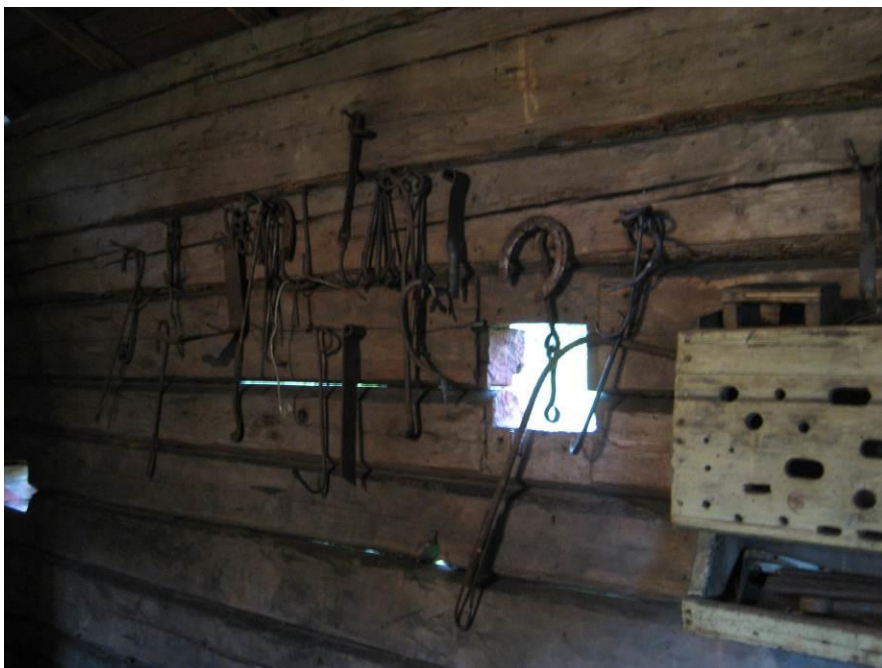
Yksinkertaisimmillaan paja on neliskulmainen hirsikehikko, jossa on satulakatto. Pajassa on maalattia ja yleisimmin lautakate. (Vuorela 1949, 173.) Perustuksena olivat luonnonkivet nurkkien alla, mutta oli myös yleistä, että alimmat hirret makasivat maata vasten. Ovi on sijoitettu päätyseinälle ja ikkunat, jos niitä oli, toiselle sivuseinälle. (Kuvio 1). Ikkunat olivat joko pieniruutuisia tai lasittamattomia, luukulla suljettavia räppänöitä. Kooltaan paja yleisimmin oli 4x4 metristä 6x6 metriin. (Hyvönen 1986a, 125-127.) Joskus pajaan saattoi olla liittyneenä harvaan rakennettu hiilien säilytysruone ja/tai hevosten kengitykseen varattu osasto/ -katos (Hyvönen 1986b, 32).

Kuvio 1. Liinamaan pihapiirin paja on tyypillinen perinteinen paja. Luukulla suljettava ikkuna-aukko sijaitsee rakennuksen toisella sivuseinällä.

Paja on säilynyt samanlaisena pitkälle 1900-luvulle (Hyvönen 1986b, 35). Muutokset pajoissa ja niiden käytössä voidaan ajoittaa sähköistymiseen. Myös pajan sijoitus muuttui sähköistyksen ja uusien materiaalien myötä. Ne tehtiin lähemmäs muuta pihapiiriä, saatettiin sijoittaa jopa toisen rakennuksen yhteyteen, esimerkiksi navetan sementtitiiliseen päätyyn. Maalattia vaihtui betonilattiaan ja työkalut sähköisiksi. (Hyvönen 1986a, 126.)

Perinteisesti paja on rakennettu hirrestä. 1900-luvulla sahojen yleistyessä alettiin tehdä myös lautaseinäisiä pajoja. Ei ole yksiselitteistä, että pajarakennukset on alun perin kasattu tähän tarkoitukseen. Paja on saatettu tehdä esimerkiksi vanhaan aittarakennukseen tai koota vanhoista, purettujen rakennusten hirsistä. (Hyvönen 1986b, 12-13.) Aukot ja reiät ovat yleisiä vanhojen pajojen seinissä (kuvio 2). Näitä jätettiin rakennukseen kahdesta syystä: ilmanvaihdon ja huonetilan ahautuden vuoksi. Aukosta pystyttiin työntämään huoneeseen sopimaton, liian pitkä kankirauta sisään ja katkaisemaan siitä alasimella sopivan kokoinen pala. (Hyvönen 1986a, 126.)

Kuvio 2. Aukkoja pajan seinällä.

4 PAJAN SISUSTUS

Paja on ollut hyvin hämärä tila. Pimeyttä vaadittiin, että pystyttiin näkemään raudan oikeanlainen hehku tietyissä työsuorituksissa, kuten sirppiin ja viikatteiden karkaisussa. Valoa vaativiin töihin käytettiin aukoista ja ovesta tulevaa luonnonvaloa sekä päreitä ja öljylamppuja. (Hyvönen 1986a, 126.) Perinteiseen pajaan on kuulunut kolme kiinteää sisustuselementtiä: ahjo, palkeet ja alasin. Muut työvälineet sijoitettiin näiden mukaan, työn kannalta järkeviin paikkoihin. Yleisin tapa on ollut sijoittaa ahjo ja palkeet pajan perälle. Keskellä huonetta on alasin, joka on kiinnitetty suureen maahan kaivettuun juurakkopölkkyyn. (Vuorela 1949, 173.) (Kuvio 3). Muita tärkeitä elementtejä pajan sisustuksessa olivat seinänviereen sijoitettu karkaisukaukalo, metallinen ämpäri sekä sepän käsityökalut (Hämäläinen 1930, 221).

Kuvio 3. Liinamaan pajan sisustus ovelta kuvattuna.

Pajassa käytettäviä työkaluja ovat olleet väkivasara eli leka, pienemmät vasarat, pihdit, pultit, kalpeetit ja merasin (Vuorela 1949, 173). (Kuvio 4). Reiät seppä teki

pultilla, tampilla eli tuurnalla ja kirveensilmä syntyi merasimella. Rautaa katkottiin sopivaan kokoon talttamaisella kalpeetilla. Hieman uudempia välineitä olivat käsi-käyttöinen rautapora sekä viilapenkki. (Hyvönen 1986b, 37.)

Kuvio 4. Erilaisia seppien käyttämiä vasaroita. Pihdit ovat uudempia.

4.1 Ahjo

Yleisin tapa on ollut sijoittaa ahjo ja palkeet pajan peräseinälle, mutta on ollut myös mahdollista, että ne sijoitettiin toiselle sivuseinälle (Hämäläinen 1930, 221). Jos ahjo koottiin peräseinälle, se tehtiin normaalisti oikealle ja palkeet vasemmalle puolelle. Takaseinä oli otollinen paikka näille, koska siellä oli työn kannalta paras ilmavirtaus ja valaistus. (Hyvönen 1986a, 127.)

Ahjo on pajan tulisija, jossa seppä kuumensi raudan taottavaan lämpötilaan. Kooltaan se saattoi olla jopa 4 m²:ä (Hyvönen 1986b, 38.) Se on yläosaltaan avoin. Polttoaineena ahjossa käytettiin puuhiiltä eli sysiä ja myöhemmin kivihiiltä eli koksia. Sydet poltettiin itse miiluissa. Kivihiilen käyttö raudan muokkauksessa yleistyi, kun sitä alkoi saada kaupoista. Hiilet pidettiin hehkuvan kuumina ahjoon liitettyjen palkeiden avulla. Ahjon käytölle on tunnusomaista se, että rauta joutuu välittömään kosketukseen polttoaineen kanssa. (Hyvönen 1986a, 128-129.) Rautaa on valmistettu Suomessa järvi- ja suomalmeista jo esihistorialliselta ajalta asti. Valmistus tapahtui kotitekoisesti tai seppien tekemänä. 1600-luvulla raudan valmistus siirtyi ruukeille, joista rauta tuotiin sepille muokattavaksi. (Talve 1990, 98.)

Kuvio 5. Ankkalammen pajassa on avoahjo. Ahjon keskellä on sysiä.

Ahjat voidaan jakaa kahteen tyyppiin: Avoahjoon ja takka-ahjoon (kuviot 5 ja 6). Avoahjo on tyypeistä vanhempi. Se on kehittynyt esihistoriallisen ajan kuoppa-ahjosta mahdollisesti jo roomalaisen rautakauden aikaan. Takka, johon kuului matala tulisija ja savuhormi ulos, saapui Skandinaviaan keskiajan lopulla. Vähitellen se omaksuttiin myös pajoihin. (Hyvönen 1986a, 128-129.) Hyvösen (1986a, 125) tutkiman kuvamateriaalin perusteella vielä 1900-luvullakin oli pajoja, joissa ei ollut savupiippua.

Kuvio 6. Kriikun myllyn pajan takka-ahjo on tiilistä muurattu.

Ahjon alaosa ja palkeiden liitoskohta on sekä avo- että takka-ahjossa samanlainen. Molemmissa tyypeissä saattoi ahjonkannan yllä olla myös savukokooja eli kuuppa. Takka-ahjossa kuuppa jatkui kiinteästi savupiippuna, joka johti savun ja kipinät ulos. (Hyvönen 1986a, 128-129.) Savukanavallisen ahjon myötä on pajoihin alettu tehdä välikattoja. Avoahjollisessa pajassa välikatto olisi ollut huono ratkaisu, koska savu olisi pakkautunut liian alas ja vaikeuttanut työntekoa. Tosin savupiipulliset pajat ilman välikattoa olivat yleisiä vielä 1900-luvun alussakin. (Hyvönen 1986a, 125.)

Savukanavattomassa avoahjossa savu kerääntyi huonetilan yläosaan, josta se johdettiin ulos luukulla suljettavan aukon kautta (Hyvönen 1986a, 128-129). Oli myös mahdollista, että katto tehtiin ahjon kohdalta harvaksi tai jätettiin kokonaan aukinaiseksi (Hämäläinen 1930, 221).

Ahjon perusosan muodostavat ahjonkanta, ahjopilli eli tulihormi ja sen rautainen suosa eli ahjon silmä. Tämän päälle tehtiin etenkin takka-ahjossa savunkokooja

eli ahjohattu, kammi, kupu tai kuuppa. Ahjon perusosa tehtiin joko kivi- tai tiililadelfmana. Pillin suu jätettiin alemmas kuin ladelman pinta oli. Savunkokooja saattoi olla tiilistä muurattu tai metallilevystä tehty. Kuuppa tehtiin siten, että ahjon etuosa säilyi avonaisena ”miehen korkeuteen asti”. Tämä helpotti sepän työtä. (Hyvönen 1986a, 129.)

Avoahjoja on tehty erilaisin tekniikoin. Vanhimmissa ahjoissa oli vain matala kiviseinä palkeiden puolella. Sittemmin ahjon kehä tehtiin muutamalla hirsikerralla, joka täytettiin kivillä ja mullalla. Tämän rinnalle syntyi kokonaan kivistä kasattu ahjo. (Hyvönen 1986a, 129.) Sideaineena muurauksessa on käytetty alun perin savea, myöhemmin keskiajalta lähtien myös kalkkia (Hyvönen 1986b, 38).

4.2 Palkeet

Pajan palkeilla kuljetettiin ilmaa ahjon hiillockseen, mikä sai hiilet hehkumaan. Pajoissa on käytetty kolmia erilaisia palkeita, joista ehdottomasti yleisimmät ovat olleet leilipalkeet. Ne toimivat käsipalkeiden tavoin, mutta olivat kaksinkertaiset. Tämä mahdollisti ilman tasaisen virtauksen. (Hyvönen 1986a, 131.) Palkeissa oli siis kolme puista pohjaa, jotka oli ympäröity nahalla. Leilipalkeiden välipohjassa sekä varsinaisessa pohjassa oli kummassakin läppä. Alaosaa pumpatessa, siirtyi ilma läpän kautta palkeiden yläosaan, josta se virtasi ahjoon pillin kautta. (Kautovaara 2002, 180.) Ilmavirtausta voitiin säädellä asettamalla painoa, kuten kiviä, palkeiden kannen päälle. Pumppaus tapahtui joko vivusta tai jalalla. Jalkakäyttöiset palkeet ovat olleet harvinaisia. (Hyvönen 1986a, 131.)

Leilipalkeissa käytettiin yleisesti lampaan nahkaa, joka asennettiin karvapuoli sisäänpäin. Lampaannahkaa käytettiin, koska se on pehmeää eikä se murru helposti. Leilipalkeissa oli eroja. Nahka saatettiin kiinnittää suoraan kanteen, välipohjaan ja pohjaan. Oli myös mahdollista, että palkeiden sivuseinät oli tehty puusta, johon välipohja liittyi suoraan. Tällöin vain kansi ja pohja liitettiin kehikkoon nahkapalteleiden avulla. (Kuvio 7). Nahkasivuiset palkeet ovat vanhempi ratkaisu, ja myös yleisempi. Tällaisia palkeita tiedetään olleen jo 1400-luvulla. 1600-luvulta lähtien on valmistettu myös puukehyksisiä palkeita. Aluksi palkeet ovat olleet välipohjattomia, mutta 1500-luvulla niitä tehtiin jo välipohjalla. (Hyvönen 1986a, 131.)

Kuvio 7. Leilipalkeet, joissa välipohja on kiinnitetty puiseen kehikkoon.

Kaksi muuta paljetyyppiä ovat huomattavasti harvinaisempia. Tynnyripalkeet toimivat samalla periaatteella kuin leilipalkeet, mutta ne tehtiin puutynnyristä. Ne ajoittuvat samalle aikakaudelle kuin puukehyksiset leilipalkeet. Tämä tyyppi tuskin on ollut ammattiseppien käyttämä. Kolmas tyyppi on ns. veivillä kulkevat palkeet. Tällainen palje saatettiin tehdä vaikkapa polkupyörän takakappaan. Se toimi keskipakoisvoimalla. Tällaisia palkeita oli sekä tehdasvalmisteisia että seppien itsensä tekemiä. Sähkön tulon myötä palkeet hävisivät pajoista. Ilma tulee ahjoon sähköisillä puhalluslaitteilla. (Hyvönen 1986a, 131-132.)

4.3 Alasin

Kuuman raudan muokkausta varten pajassa oli rautainen takomisalusta, alasin. Se sijoitettiin pajassa keskelle lattiaa, suuren maahan kaivetun pölkyn päälle. Se asetettiin pajan pituussuuntaisesti, suippo pää poispäin ahjosta. (Hyvönen 1986a, 128.) (Kuvio 8).

Kuvio 8. Alasin.

Pajoissa on perinteisesti ollut alasimia, joissa on joko yksi tai kaksi suippoa päätä. Näitä sepät kutsuivat yksi- tai kaksipiippuisiksi. Pyöreää sakaraa kutsutaan pyöreäpiipuksi tai alasinparruksi. Neliskulmainen sakara puolestaan oli kantikas, sakara, kantti tai tuurna. Alasimen alaosa kutsuttiin jalaksi, jalustaksi, kannaksi, pohjaksi tai perustaksi. (Hyvönen 1986a, 133.)

Seppä valmisti itse kaikki tarvitsemansa työkalut, myös alasimen. Alaisin oli kuitenkin ensimmäinen työväline, jota sepät alkoivat ostaa tehdastehtävänä. Vanhimmat alasimet olivat kokonaan rautaisia eikä niissä ollut terästettyä selkää. Tämä aiheutti sen, että niitä oli välillä korjailtava ja uudelleen muokattava. Tällaiset alasimet olivat melko pieniä ja siksi ruodollisia. Ruoto upotettiin alasinpölkkyyn, jotta alasin pysyisi hyvin paikoillaan rautaa taottaessa. Pölkky oli puuta, koska kivi olisi ollut liian kovaa käsille. Pölkky sahattiin puun tyvestä ja upotettiin maahan noin kymmenen tuuman syvyyteen. Uudet valuteräksiset alasimet tulivat käyttöön

1900-luvun vaihteessa. Näiden jälkeen kehittyi myös kaksipiippuinen alasin. (Hyvönen 1986a, 134.)

Takoma-alustana seppä käytti alasimen selkää eli tasoa. Pyöreän sarven avulla hän takoi esineiden pyöreät muodot ja taivutukset. Neliskulmaisella päällä tehtiin kaikki ns. neliskanttiset työt. Tason reikiin seppä kiinnitti tarvitsemansa apuvälineet, kuten pienemmän alasimen tai leikkuuraudan. Takominen suoritettiin suurella lekalla sekä erikokoisilla ja näköisillä vasaroilla. (Hyvönen 1986a, 134.)

Vaikka pajat ovat muuttuneet, alasin on pysynyt samanlaisena. Se on edelleen kiinnitettynä puupölkkyyn, mutta pölkky ei ole välttämättä kiinni maassa, vaan se on siirreltävässä työn mukaan. Nykyseppä ei enää tarvitsekaan apulaisia. Suuri konevasara on korvannut päällelyöjän ja puuttuvat palkeet eivät enää tarvitse käyttäjänsä. Myös pajojen valaistus on muuttunut, joten ovi ja seinien valoaukot eivät enää määrää työkalujen paikkoja. (Hyvönen 1986a,135.)

5 MOKSUN PAJA

5.1 Taustaa

Ähtärin kotiseutumuseo aloitti toimintansa vuonna 1960. Sitä ylläpitää Ähtäri-Seura, jonka haltuun se siirtyi vuotta aiemmin. Museo sijaitsee Hankaveden kylässä, Hankolan päätalosta vuonna 1802 erotetulla talonosuudella. 1770-luvulla paikalla on ollut kappalaisen pappila. Nykyisen päärakennuksen on todennäköisesti rakentanut pitäjän seppä Heikki Heikinpoika Hankola, joka oli isäntänä vuosina 1772-1790. Tämän jälkeen rakennus on ollut muun muassa puhelinkeskuksena 1900-luvun puolen välin tienoilla. Museo esittelee paikallishistoriaa eri aikakausilta aina 1800-luvulta 1900-luvun puoleen väliin saakka. (Ähtärin matkailu. [viitattu 29.10.2013].)

Keväällä 2013 museon pihapiiriin alettiin suunnitella uuden pajan rakentamista. Uudesta pajasta haluttiin tehdä toimiva, jotta siellä voitaisiin pitää kesäisin työnäytöksiä. Pihapiiriin kuului jo ennestään pajarakenus, joka ei ollut käyttökelpoinen. Paja edusti uudempaa, lautarakenteista pajaa, eikä siellä ollut ahjoa ollenkaan. Rakennus on toiminut lähinnä varastona. Se on tarkoitus purkaa uuden pajan myötä. Uusi Moksun paja on perinteisempi ja toimiva.

5.2 Moksun paja

Moksun pajan historiasta ei ole paljoa tietoa. Se on lähtöisin Keski-Suomesta Multialta, vaikkakaan siellä rakennus ei ole ollut pajakäytössä. Ähtäriin rakennus tuotiin, kun Mini-Suomi aloitti toimintansa vuonna 1987. Siitä tehtiin alueelle paja, jossa seppä takoi ihmisten toiveiden mukaan matkamuistoja. Pajassa oli tuolloin sekä perinteiset leilipalkeet että sähköllä toimiva vanha öljypolttimon puhallin, joka puhalsi ilmaa ahjoon. Leilipalkeet eivät ilmeisesti olleet käytössä, koska niissä oli riikaleinen nahka. (Halla-aho 2013.)

Pajan toiminta loppui muutamien vuosien kuluttua taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Koko Mini-Suomi lakkautettiin 2000-luvun alussa. Paikka jäi uuden golf-kentän

alle, mutta osa pajan työkaluista ja sisustuksesta saatiin pelastettua, samoin kuin rakennus itsessään. (Halla-aho 2013.)

Rakennus on hirsiseinäinen. Hirsien välissä ei ole tilkettä. Ovi on päädyssä ja ovesta katsottuna oikean puoleisella sivuseinällä on luukulla suljettava ikkuna-aukko. Pajassa on lautakatto ja maalattia. Ikkuna seinällä on koko seinän mittainen hylly. Vanha ahjon paikka on vastakkaisen sivuseinän puolella välissä. Tästä osoituksena on metallinen savunkokooja sekä seinälle kiinnitetty palolevy.

5.3 Pajan rakentaminen

Kuvio 9. Moksun paja on kuvan kauimmainen rakennus. Edempänä oleva pieni, punainen rakennus on museon entinen paja.

Pajan rakentaminen alkoi sen paikoilleen laitolla. Se sijoitettiin pihan perälle, kuten palovaaran vuoksi on perinteisesti tehty. (Kuvio 9). Pohjaksi rakennukselle levitettiin mursketta noin 30 cm:n vahvuudelta. Rakennus nostettiin luonnonmuotoisten nurkkakivien varaan. Nurkkakivien jättämät välit täytettiin kivillä. Kiviä ei sidottu toisiinsa laastin avulla, ne vain ladottiin. (Kuvio 10.)

Kuvio 10. Paja nostettiin kivien päälle ja välit täytettiin.

Pajan ahjosta päätettiin tehdä kokonaan kivinen. Vaikka perinteisesti ahjo onkin sijoitettu peräseinälle, se jätettiin samalle paikalle missä se oli aiemminkin ollut eli ovesta katsottuna oikean puoleiselle sivuseinälle. Tästä todisteena oli yhä paikoillaan oleva metallinen savunkokooja ja palolevy seinällä (kuvio 11). Keski-Suomesta löytyy todisteita siitä, että ahjo on saatettu sijoittaa myös sivuseinille (Hämäläinen 1930,221). Maantieteellisesti Ähtäri sijaitsee Etelä-Pohjanmaan, Keski-Suomen sekä Pirkanmaan rajalla. Paikkakunnalle on kulkeutunut vaikutteita varmasti näistä kaikista. Ja koska pajarakennus on alusperin lähtöisin Keski-Suomesta, Multialta, oli perusteltua jättää ahjon paikka niille sijoilleen.

Kuvio 11. Savunkokooja ja palolevy merkinä ahjon sijoituksesta.

Aluksi oli suunnitelmissa muurata ahjon kaksi ulkonurkkaa pyöreistä mukula kivistä, näin ei kuitenkaan tehty. Nurkkiin pystytettiin palat pyöröhirttä noin metrin päähän seinästä (kk 96 cm). Hirsien alapäävät kaivettiin maahan noin 15-20 cm:n syvyyteen. Näkyviin niistä jäi reilu puoli metriä. Tämä tehtiin käyttömukavuuden takia. Terävät kivet nurkissa olisivat ikäviä.

Ladonnassa hyödynnettiin luonnonsoraa, jonka raekoko oli 0-200mm. Kiviä alettiin latoa suoraan maanpinnasta, ahjolle ei tehty perustusta eikä maata sen alla eristetty. Ladonta suoritettiin reunoilta keskelle. Reunoille ja pohjalle aseteltiin suurempia kiviä. Reunoille valikoitiin siistejä, tasamuotoisia ja hyvin toisiinsa sopivia kiviä. Reunat pidettiin koko ladonnan ajan korkeammalla kuin keskusta ja ne tehtiin kaksinkertaisina. Eli reunoille aseteltiin kaksi kiveä rinnakkain syvyysuunnassa. Nämä kaksi kivi kerrosta sidottiin toisiinsa laastilla. (Kuvio 12.)

Kuvio 12. Ahjon kasaaminen aloitettu.

Työhön käytettiin Vetonit:n muurauslaastia 100/600. Tavoitteena oli, ettei laasti näkyisi ulospäin. Laasti tarkoitus on ainoastaan sitoa reunat yhdeksi kokonaisuudeksi ja sillä tavoin lujittaa rakennetta. Keskusta haluttiin jättää irtonaisemmaksi, koska maa ahjon alla kuitenkin liikkuu jonkun verran. Se täytettiin sorakan pienemmillä kivillä eikä laastia juurikaan käytetty.

Kun ladelman korkeus oli 38 cm, tehtiin paikka palkeiden kiinnitystä varten. Koska palkeet vaikuttivat tilaan turhan suurilta, päätettiin niiden pää työntää kymmenisen senttiä ahjon sisään. Niinpä ahjoon jätettiin 13x13 cm:n kokoinen, mahdollisimman tasareunainen aukko. Aukon perältä hormia jatkettiin tiilisellä salaojaputkella, jossa oli samankokoinen ilmakehä kuin palkeissakin. Putki asetettiin siten, että se viettää ahjon keskelle. Tämä siitä syystä, että ahjon keskiosan on oltava alempana kuin reunojen ja putken keskustaan tuleva pää määrittelee kannen alapinnan. Sekä palkeita varten jätetyn aukon ympäritys että tiiliputki kiinnitettiin hyvin laastilla. (Kuviot 13 ja 14). Kivien ladontaa jatkettiin kunnes reunat olivat yhtä korkealla kuin nurkkiin pystytetyt tolpat. Keskustaa ei enää korotettu.

Kuvio 13. Reunat säilyivät ladonnan ajan korkeammalla kuin keskusta. Lanka kertoo palkeiden liitännäkohdan korkeuden.

Kuvio 14. Palkeiden liitoskohta.

Seuraavaksi ahjoon valettiin kansi. Työhön käytettiin Vetonit:n kuivabetonia S100. Valua varten rakennettiin muotti laudasta. Laudan ja luonnonkivien väliin jääneet raot tilkittiin vaahtomuovilla. Ahjon takareuna tehtiin suoraan seinällä olevaa palolevyä vasten. Nurkat, joissa oli pyöröhirret, pyöristettiin leikkaamalla vanhasta sangosta valmiiksi kaarevan muotoiset palat nurkkiin. (Kuvio 15). Ennen valua kiviladelman pinnalle laitettiin rautoja, jotka vahvistaisivat kantta.

Kuvio 15. Muotti betonivalua varten.

Betoni sekoitettiin myllyssä säkki kerrallaan ja kumottiin kiviladelman päälle. Tiili-putken pää jätettiin avonaiseksi. Kansi muotoiltiin reunoilta korkeammalle, keskeltä kuopalle (kuvio16). Ahjon kanteen kului yhteensä 10 säkkiä kuivabetonia. Yhdessä säkissä on 25 kg:aa jauhetta. Muutaman päivän kuluttua valusta muotti avattiin.

Kuvio 16. Valmis kansi jätettiin kuivumaan muutamaksi päiväksi.

Ahjon kasaaminen oli pajan rakentamisessa suurin yksittäinen työ. Toinen merkittävä asia oli nahan vaihto palkeisiin. Pajassa käytettiin samoja nahkareunaisia leilipalkeita, jotka siellä olivat olleet jo Mini-Suomen aikana. Koska pajasta haluttiin käyttökelpoinen, täytyi palkeiden riekaleinen nahka vaihtaa ehjään (kuvio 17). Ensin vanha nahka irrotettiin palkeista. Työ tehtiin varoen, jotta nahka säilyisi mahdollisimman ehjänä. Näin saatiin vanhasta nahasta otettua tarvittavat mitan uutta varten.

Kuvio 17. Vanha reikaleinen nahka.

Uusi nahka, kuten vanhakin, on lampaan nahkaa, jossa karva on noin 1,5 cm:n pituista. Nahka tuli taljoina, joten niitä täytyi leikata ja ommella yhteen, jotta saatiin oikean kokoinen ja muotoinen kappale. Nahka jätettiin aluksi tarkoituksella suuremmaksi kuin mitä sitä kuluisi palkeisiin (kuvio 18). Kun kappaleesta oli saatu riittävän kokoinen, se asetettiin palkeiden päälle oikealle kohdalle ja naulattiin huopakatonauloilla kiinni. Nahka jäi palkeiden puosan ja pajusta tehtyjen listojen väliin. Näin varmistettiin, ettei ilma pääse karkaamaan palkeista. Lopuksi ylimääräinen nahka leikattiin pois palkeen reunoja pitkin. (Kuvio 19.)

Pajut kerättiin edellispäivänä veteen likoamaan, jotta niitä olisi helpompi taivutella. Oksien valinnassa kiinnitettiin huomiota siihen, että ne olisivat noin 1,5 cm:ä leveitä, suorja ja mahdollisimman nuorta puuta. Vanha, kuivunut puu ei taivu kuten nuori. Pajut halkaistiin puukolla ja laitettiin yöksi veteen likoamaan. Parempi olisi ollut kerätä pajut ja uusia palkeiden nahka keväällä, koska silloin paju on helppointa työstää. Pajuista taipuisimmat valikoitiin palkeiden takaosaan, jossa ominaisuudesta oli eniten hyötyä. Takaosassa jouduttiin nahan kiinnitykseen käyttämään ruuveja, koska huopakatonaulat olivat liian lyhyitä pitääkseen pajun kunnolla kiinni.

Kuvio 18. uuden nahan paikoilleen sovitus.

Kuvio 19. Palkeet ovat valmiit paikalleen asennettaviksi.

Palkeiden paikoilleen laitossa hyödynnettiin samaa telinettä missä ne olivat aieminkin olleet kiinni. Telineen alapuu kaivettiin maahan, koska muuten palkeiden kiinnityskohta olisi jäänyt liian korkealle. Näin saatiin myös tukevoitettua rakennetta. Teline kiinnitettiin yläosastaan seinään. Tärkeintä oli saada telineen keskiosa samalle kohdalle kuin ahjossa oleva liitoskohta olisi.

Seuraavaksi palkeet nostettiin paikoilleen (kuvio 20). Ensin työnnettiin pää, jossa on ilmakehänava, ahjoon sille varattuun paikkaan. Tämän jälkeen palje kiinnitettiin telineeseensä. Telineessä oli valmiit kohdat, joihin palkeen välipohja asetettiin. Kiinnitys tapahtui palkeiden leveimmältä kohdalta eli 1,25 metrin päässä ahjon ulkoreunasta. Palkeista jouduttiin katkaisemaan noin kymmenen senttimetrin pala vivusta, joka on kiinnitettyä palkeiden alapohjaan. Muuten ne eivät olisi mahtuneet paikoilleen.

Kuvio 20. Palkeet paikoillaan.

Varastosta löytyi myös palkeisiin kuuluva alkuperäinen vipu, jolla seppä pumpppaa ilmaa ahjoon. Tämäkin osoittautui hieman liian pitkäksi, joten sitä oli myös lyhennettävä. Lisäksi siihen vaihdettiin ketju, joka yhdistää sen palkeiden alle kiinnitettyyn vipuun. Kiertelemieni pajojen perusteella tässä on käytetty rautaketjua, köyttä

tai puukeppiä, joka on yhdistetty metallilenkein vipuihin. Moksun pajassa alun perin paikassa oli käytetty polkupyörän ketjua, mutta se vaihdetaan perinteisempään vaihtoehtoon.

Keskelle pajan lattiaa kaivettiin kuoppa alasinta varten. Museolta löytyi valmiiksi pölkkyynsä kiinnitetty alasin. Alasin asetettiin suippo pää poispäin ahjosta, kuten Hyvönen (1986a, 128.) artikkelissaan toteaa aiemminkin tehdyn. (Kuvio 21.)

Kuvio 21. Alasin.

Ennen kuin pajaan voitiin kantaa työkaluja, oli ovi saatava toimivaan kuntoon. Rakennuksen paikalleen laiton yhteydessä se oli muuttanut sen verran muotoaan, ettei se mennyt enää kiinni. Tämä korjattiin sahaamalla oven alareunasta suikale pois sekä lyömällä kiiloja oven karmeihin, jotta saatiin liitoksista tiiviimmät. Myös katosta täytyi naputella joitain lautoja paremmin kiinni. Katon tervaus on ensi kevään hommia.

Vielä ennen talvea pajaan tuotiin sinne kuuluvia työkaluja. Ne aseteltiin pääasiassa seinille roikkumaan sekä ikkunan alla olevalle hyllylle esille. Lopullinen sijoitus saattaa vielä muuttua, koska ensi keväänä on edessä työkalujen puhdistus ja nimikointi. Pääasiassa esille tuli vasaroita, lekoja ja erilaisia pihtejä. Pajasta löytyy

myös käsikäyttöinen pora sekä siihen liittyvää materiaalia ja viilapenkki. Työkalut ovat toimivia ja niitä voidaan hyödyntää työnäytöksissä.

6 POHDINTA

Kuten monessa muussakin työssä, myös tässä aloittaminen oli vaikeinta. Tiedonhakuun kului aikaa verrattain paljon. Tietoa löytyi pääasiassa paikkakuntien historiateoksista. Kirjoituksiin on tallennettu tietoa pajojen sijainnista, kunkin kylän omasta sepästä ja tämän työtavoista. Näistä aineistoista sain ainekset yleiseen historiaan, mutta huomattavasti vaikeammaksi osoittautui saada yksityiskohtaisempaa tietoa esimerkiksi pajan rakenteista, ahjon rakenteesta tai sen ja palkeiden toiminnasta.

Hyviksi, erilaisiksi lähteiksi osoittautuivat Hyvösen laatimat artikkeli ja pro gradu – tutkielma. Hän on tutkinut enimmäkseen Etelä-Suomen perinteisiä pajoja, mutta koska pajoissa ei ole juurikaan ole alueellisia eroja, päätin käyttää häntä lähteenä työssäni. Hänen tietonsa perustuvat pääasiassa vanhoihin kuviin ja suulliseen perimätietoon.

Moksen pajan toteutukseen olen tyytyväinen. Toki ainahan voi tehdä jotakin toisin. Paras apu työssä olisivat olleet opit vanhan kansan sepältä tai pajan rakentajalta, mutta suuri hyöty oli myös Ähtäri-Seuralla, jolta sain apua ja neuvoja työn toteutukseen.

Suurimman kokonaisuuden pajan rakentamisessa muodostivat ahjon kasaaminen ja palkeiden nahanvaihto sekä niiden paikalleen asennus. Kummassakin elementissä rakenne vastaa perinteistä mallia. Tosin joidenkin materiaalien osalta olisi voinut valita toisin. Esimerkiksi ahjon kansi on ennen betonia koottu laakeista liuskekivistä ja muuraukseen on käytetty kalkki- tai savilaastia nykyaikaisen muurauslaastin sijaan.

Palkeet ovat alkuperäistä vastaavat, nahan kiinnitykseen käytettyjä ruuveja lukuun ottamatta. Suurin ongelma palkeissa on, etteivät ne toimi kuten kuuluisi. Pumpattu ilma virtaa suoraan läpi eikä keräänny palkeiden välipohjan ja kannen väliseen tilaan. Ongelma johtunee nahan saumoista, joista joku/ jotkut vuotavat ilmaa ulos. Toinen vaihtoehto on, että välipohjassa oleva läppä ei toimi kunnolla. Ongelma-kohta on tarkoitus selvittää ja korjata ensi kevään/ kesän aikana.

LÄHTEET

- Anttila, V. 1961 Toholammin yhteisomistuksista. Teoksessa: Tuomi, T. Kyrönmaa XII: Vanhaa Toholampea. Helsinki: Etelä-pohjalainen osuuskunta, 117-133.
- Halla-aho, R. 2013. Puheenjohtaja. Ähtäri-Seura. Haastattelu 10.10.2013.
- Hyvönen, A. 1986a. Pajan ahjo, palkeet ja alasin. Teoksessa: Turun maakuntamuseon vuosikirja: Aboa 50. Turku : Turun maakuntamuseo, 124-136.
- Hyvönen, A. 1986b. Maasepän paja. Turun Yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Pro gradu -työ. Julkaisematon.
- Hämäläinen, A. 1930. Keski-Suomen kansanrakennukset: Asutushistoriallinen tutkimus. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kautovaara, P. 2002. Kättentöitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Kontturi, H. 1933. Kyrön jokivarren kylien ammattilaisista. Teoksessa: Vilkuna, K. ja Teppo, H. Kyrönmaa III. Helsinki: Etelä-pohjalainen osuuskunta, 84-97.
- Paulaharju, S. 1932. Härmän aukeilta. Porvoo: WSOY.
- Taidesevät ry. Päivitetty 26.6.2011. Taidesevät. [verkkosivu]. Järvenpää: Taidesevät ry. [viitattu 1.10.2013]. Saatavana: <http://www.taidesevat.fi>.
- Talve, I. 1990. Suomen kansankulttuuri. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Virtanen, E.A. 1933. Kuvauksia kyrönjokivarren kyläyhteiskunnista. Teoksessa: Vilkuna, K. ja Teppo, H. Kyrönmaa III. Helsinki: Etelä-pohjalainen osuuskunta, 49-83.
- Vuorela, T. 1949. Kyrönmaa VI: Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset. Helsinki: Etelä-pohjalainen osakunta.
- Ähtäriin matkailu. 2012. Ähtäriin kotiseutumuseo. [verkkosivu]. Web design Mainostoimisto Uniikki Oy. [viitattu 29.10.2013]. Saatavana: <http://www.ahtari.fi/matkailu/index.php/naehtaevyydet/aehtaerin-kotiseutumuseo>.